

Огородник С.Я.,

доктор економічних наук, професор кафедри фінансів Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, випускник Київського фінансово-економічного інституту 1949 року

100 РОКІВ НА НИВІ ФІНАНСОВОЇ НАУКИ

2006 рік був знаменний для одного з провідних вищих навчальних закладів України — Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана (КНЕУ), який святкував столітній ювілей. Цю подію відзначала уся наукова й освітянська громадськість нашої держави. На урочистостях з нагоди ювілею 16 листопада 2006 року у Палаці культури “Україна” були присутні Президент України Віктор Ющенко та міністр освіти і науки України Станіслав Ніколаєнко. У своїх виступах вони звернули увагу на значний внесок університету у розвиток вітчизняної економічної науки та у підготовку висококваліфікованих фахівців. Акцентували увагу на його лідерських позиціях у прагненні постійно вдосконалювати й розвивати вищу освіту, інтегруючись у світове освітянське середовище на основі Болонського процесу. Президент України В.А. Ющенко зачитав Указ про присвоєння ректору Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, доктору економічних наук, професору А.Ф. Павленку звання Герой України із врученням ордена Держави за визначні особисті заслуги у розвитку національної освіти, підготовку висококваліфікованих фахівців, багаторічну плідотворну наукову й педагогічну діяльність.

Визнання університету — це насамперед визнання доробку його професорсько-викладацького персоналу, первинною, вихідною і домінуючою складовою якого є кафедра. Кадровий потенціал кожної кафедри будь-якого вищого навчального закладу — це не простий набір необхідних фахівців, це насамперед сформовані наукові школи. Вони ж з’являються не самі по собі, а є результатом тривалого й складного еволюційного процесу накопичення та успадкування творчого доробку усіх поколінь. Наука завжди має кумулятивний характер, і на порожньому місці нічого не з’являється.

Однією з найавторитетніших і найвідоміших фінансових кафедр країни, що має славетні традиції, є кафедра фінансів КНЕУ. Історія університету й кафедри цікава і повчальна у своєму відтворенні усієї гами подій, що сталися в суспільстві протягом століття. Сторінки цієї історії не завжди були легкі й приємні. Вони сповнені труднощів і випробувань, адже період існування університету й кафедри включає і роки царизму в Російській імперії, і революційні потрясіння, і часи воєнних лихоліть, і радянський період нашої країни, і новітню історію незалежної української держави. Втрати, що їх зазнав університет і весь народ у воєнні роки і період сталінських репресій, були відчутними. Особливо незабгненними є

останні. Так, шість ректорів, які очолювали університет у період з початку 20-х по 1934 рік, були репресовані. З них С.А. Посвольський, М.Л. Баран, Н.М. Миколенко, А.Г. Сенченко, С.І. Паленчук були розстріляні, а доля О.О. Карпенка й досі невідома. І це не лише знищені люди — це втрачені знання і здібності, це перервана спадкоємність.

Біля витоків кафедри фінансів стояли всесвітньо відомі вчені — П.Л. Кованько та М.І. Мітіліно, який працював деканом фінансово-господарського факультету, а у 1921—1922 роках був ректором. Саме М.І. Мітіліно видав фундаментальні праці з питань фінансової теорії і практики, зокрема “Основи фінансової науки”, яка стала вагомим внеском у розвиток вітчизняної економічної думки. До розбудови кафедри був причетний і відомий вчений-економіст, академік Л.М. Яснопольський.

Сучасне обличчя кафедри сформувалося завдяки значним зусиллям багатьох людей і насамперед тих, хто її очолював. Слід зазначити, що всі завідувачі кафедри фінансів були фундаментально ґрудованими людьми, відданими своїй роботі й колективу, широковідомими в країні і за її межами фінансистами. Так, протягом понад шістьдесяти повоєнних років колективом кафедри керувало усього троє осіб — П.М. Рубановський, С.С. Горохов та В.М. Федосов, кожний з яких є помітною постаттю. Така стабільність сформувала і створила надійне інтелектуальне і наукове підґрунтя для творчого розвитку і плідотворної науково-освітньої діяльності.

Першим повоєнним завідувачем кафедри був доцент П.М. Рубановський, який обіймав цю посаду з 1945-го по 1 вересня 1965 року. 1916 року він закінчив економічне відділення Петроградського політехнічного інституту. Працював на відповідальних посадах в Наркомфіні УРСР, а з 1933 року — в Харківському, Ташкентському та Київському фінансово-економічному інституті (далі — Інститут народного господарства). У перші повоєнні роки у тодішньому Київському фінансово-економічному інституті не було своєї матеріальної бази, студенти навчалися у школах Києва, не було навчальної літератури і всього іншого, без чого вкрай важко було налагоджувати роботу. П.М. Рубановський з успіхом справився з непростими завданнями, які в цей період стояли перед інститутом і кафедрою. У цьому повною мірою проявився його великий досвід як безпосереднього виконавця, так і організатора економічної роботи у фінансових органах країни. П.М. Рубановський був людиною не просто високої культури й людяності, а й яскравим інтелігентом.

3 вересня 1965 року кафедру очолив кандидат економічних наук, доцент С.С. Горохов, людина непростой долі. 1930 року він закінчив Московський фінансово-економічний інститут, у 1932—1944 роках працював на відповідальних посадах у системі Держбанку СРСР. Напередодні Великої Вітчизняної війни працював у радянському посольстві в Німеччині, його було інтерновано і відправлено до Москви. У 1945—1949 роках очолював відділ банків радянської військової адміністрації в Німеччині, з 1949-го — доцент Київського фінансово-економічного інституту, у 1956—1959 роки — декан факультету економіки промисловості. С.С. Горохов сприяв розвитку кафедри, її авторитету,

був дуже порядною людиною. Він активно допомагав аспірантам. Серед його учнів і нинішній завідувач, випускник кафедри 1961 року доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України В.М. Федосов, який очолює кафедру з 1975 року. Це високоерудований учений, володіє кількома іноземними мовами.

Професор В.М. Федосов має понад 200 друкованих праць — монографії, підручники, статті й навчальні посібники. Його праці опубліковані в Німеччині, Польщі, Чехії, Словаччині, Угорщині, Кубі тощо. Під його керівництвом і за безпосередньої участі видано перші в Україні підручники і навчальні посібники: “Державні фінанси”, “Фінанси зарубіжних корпорацій”, “Податкова система України”, “Бюджетний менеджмент”. Під його науковим керівництвом захищено понад 50 кандидатських і докторських дисертацій. Він збагатив вітчизняну науку і сформував власну наукову школу з дослідження державних фінансів і податків. Він є головою спеціалізованої вченої ради Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана із захисту докторських і кандидатських дисертацій зі спеціальності 08.00.08 “Гроші, фінанси і кредит”, членом спеціалізованої ради із захисту докторських і кандидатських дисертацій в Інституті міжнародних відносин (м. Київ). В.М. Федосов — академік Міжнародної академії інженерних наук України, член Міжнародної асоціації “Економіка і фінанси енергетики” (США), був радником міністра фінансів України, Головою контрольно-ревізійної служби України, Державної податкової адміністрації України, Державної комісії з цінних паперів і фондового ринку, членом Ради експертів при Президентові України. Член редколегій багатьох журналів і наукових збірників. Нагороджений орденами “За заслуги” II і III ступенів.

Нинішня кафедра фінансів КНЕУ — це високопрофесійний колектив, який не лише на високому рівні забезпечує навчальний процес і веде наукові дослідження, а й є науково-методичним центром у галузі економічної освіти в Україні за спеціальністю “Фінанси”. Саме на цій кафедрі розробляються типові навчальні плани з цієї спеціальності й робочі програми з фінансових дисциплін: “Фінанси”, “Бюджетна система”, “Податкова система”, “Фінансовий ринок”, “Місцеві фінанси”, “Фінанси зарубіжних корпорацій”, “Бюджетний менеджмент”, “Податковий менеджмент”, “Ринок фінансових послуг”, “Управління державним боргом”, “Взаємовідносини України з міжнародними фінансовими організаціями”, “Макрофінансове бюджетування” та багатьох інших.

Більшість із навчальних дисциплін, що викладаються на кафедрі, забезпечується підручниками і навчальними та навчально-методичними посібниками, підготовленими викладачами кафедри. Саме на кафедрі фінансів КНЕУ були підготовлені й перші в Україні фундаментальні підручники “Податкова система України” (вид-во “Либідь”, 1994 р., 464 с.) та “Бюджетний менеджмент” (вид-во КНЕУ, 2004 р., 864 с.), який разом із практикумом “Бюджетний менеджмент” (вид-во КНЕУ, 2005 р., 420 с.) становить повний навчальний комплекс дисциплін. У них висвітлено теоретичні засади та практичні аспекти управління державними фінансами і світовий досвід у цій галузі. Саме зусиллями кафедри ще в 1991 році

вперше в Україні було видано навчальний посібник для студентів економічних вищих навчальних закладів і факультетів "Державні фінанси" під редакцією професорів В.М. Федосова, С.Я. Огородника і В.М. Суторміної. Хоча він ґрунтувався на діючій у той час програмі курсу "Фінанси", в ньому були гостро поставлені питання характеристики кризового стану економіки СРСР у 80-х роках минулого століття, що виразно проявилось в розладі фінансів, грошового обігу і кредиту, розбалансованості економіки і споживчого ринку, загостренні такої соціально небезпечної проблеми, як інфляція. В ньому з науково-теоретичних позицій були сформульовані шляхи виходу країни з кризового стану, в тому числі і об'єктивна необхідність переходу до ринкової економіки. Ці питання хвилювали не лише теоретиків і практиків, а й широкі кола населення. До цього навчального посібника було включено і розділ "Фінансове регулювання ринкових відносин".

Викладачі кафедри фінансів ведуть плідотворну наукову діяльність. Тематика наукових досліджень відображає актуальні проблеми розвитку фінансової системи України. Так, останніми роками на кафедрі виконувалися дві фундаментальні теми: "Теорія і практика управління фінансами в умовах перехідної економіки" та "Реструктуризація фінансової системи в умовах перехідної економіки". За результатами досліджень опубліковано понад двісті наукових статей у провідних журналах та наукових збірниках України. Дуже популярна серед українських читачів книга під редакцією В.М. Федосова "Запорозька Січ як український феномен", написана ним разом із професором В.Л. Андрущенко. Вона відзначена премією імені Ярослава Мудрого у галузі науки Академії наук вищої школи України. З 2007 року кафедра почала розробляти нову тему "Фінансова інфраструктура ринкової економіки".

Наукові розробки кафедри, що пов'язані з проблемами фінансів у перехідній економіці та вдосконаленням основних напрямів фінансової політики держави, спрямованої на забезпечення сталого економічного зростання, знайшли своє місце в монографіях:

— Суторміна В.М., Федосов В.М., Андрущенко В.Л. Держава — податки — бізнес (Із світового досвіду фіскального регулювання ринкової економіки). — К.: Либідь, 1992. — 328 с.;

— Федосов В., Опарін В., Львовчкін С. Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями / За наук. ред. В. Федосова. — К.: КНЕУ, 2002. — 387с.;

— Огонь Ц.Г. Доходи бюджету України: теорія та практика. — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2003;

— Львовчкін С.В. Макрофінансова стабілізація в Україні у контексті економічного зростання. — К.: Наша культура і наука, 2003. — 432 с.;

— Опарін В.М. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти). — К.: КНЕУ, 2004. — 240 с.

Творчий науковий пошук дав змогу сформулювати низку концептуальних ідей з фінансової теорії та практики. Особлива увага приділяється удосконаленню категоріального та понятійного апарату. Методологічно важливе положення про

те, що вихідною категорією державних фінансів — своєрідною “фінансовою клітиною” є “податок”, було вперше висунуто та обґрунтовано професором В.М. Суторміною ще 1976 року в її підручнику¹. Надалі воно було розвинуто професором В.М. Федосовим у низці його робіт². У них було визначено положення, що податок — універсальна вихідна категорія, яка виражає основні сутнісні риси та характеристики державних фінансів у будь-якій розвиненій економічній системі ринкового типу, що в умовах функціонування ринкової економіки податкова форма в системі фінансових відносин переважає. Ця наукова теза, що була висунута вперше близько 20 років тому, в подальшому була підтверджена всією практикою формування принципово нової фінансової системи в Україні.

Метод обґрунтування вихідної фінансової категорії було перенесено В.М. Суторміною також на мікрорівень. У підручнику “Фінанси зарубіжних корпорацій”, виданому 2004 року, автор висуває наукове положення про те, що фінансовою клітиною акціонерного товариства є “акція” як певна абстракція, що виражає об’єктивні фінансові відносини щодо формування акціонерного капіталу³. З категорії “акція” виведена логічно послідовна система розвитку категоріального апарату акціонерного товариства та підтверджене класичне положення про те, що капітал як власність у процесі функціонування відокремлюється від капіталу як функції.

Дослідники кафедри особливу увагу приділяють розкриттю причинно-наслідкових зв’язків між об’єктивними фінансовими категоріями та рухливою, мінливою дійсністю — фінансовим правом, фінансовою політикою та управлінням фінансовою системою. Виокремлення стійких взаємозалежностей та взаємозумовленостей дало змогу дослідникам виявити фінансові закони, що діють у специфічній сфері економічних відносин. Професор В.М. Федосов зауважив, що розвиток та поглиблення ринкової економіки посилює проникнення об’єктивного та суб’єктивного в еволюції податків⁴.

На кафедрі фінансів розроблено концепцію, згідно з якою національна фінансова система має внутрішню, притаманну тільки їй, логічну структуру, яка й складається зі специфічних грошових фондів, що виражають сфери фінансових відносин. Кожна сфера є складною фінансовою категорією. Всі складові національної фінансової системи взаємопов’язані між собою та сферою міжнародних фінансів. Виділені рівні та форми фінансових відносин конкретизуються, перетворюючись в реальну дійсність, в результаті чого формується інституціональна структура фінансової системи. Фінансове право, фінансова політика та управлін-

¹ Сутормина В.М. Финансы капиталистических государств. — К.: Вища школа, 1976.

² Федосов В.М. Современный капитализм и налоги (Вопросы методологии и теории). — К.: Вища школа, 1987; Государственные финансы / Учебное пособие для студентов экономических вузов и факультетов. Под ред. проф. д.э.н. В.М. Федосова, С.Я. Огородника, В.Н. Суторминой. — К.: Либідь, 1991.

³ Сутормина В.М. Финансы зарубежных корпораций: Підручник. — К.: КНЕУ, 2004. — С. 15.

⁴ Федосов В.М. Современный капитализм и налоги (Вопросы методологии и теории). — К.: Вища школа, 1987. — С. 19–21.

ня фінансами реалізуються через систему фінансових органів та інститутів. В. Федосов, В. Опарін, С. Львовчкін обґрунтували важливу тезу щодо необхідності проведення в Україні глибокої і докорінної реструктуризації її фінансової системи. Вони звертають увагу на те, що повноцінна фінансова реструктуризація можлива тільки на засадах всебічного теоретичного осмислення і практичної реалізації досягнень світової фінансової думки.

Роль кафедри фінансів КНЕУ як наукового центру також характеризується її вагомим доробком у підготовці науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації — кандидатів та докторів економічних наук за спеціальністю “Гроші, фінанси і кредит”. На кафедрі працює аспірантура й докторантура, в яких навчаються понад три десятки здобувачів наукового ступеня. За час існування кафедри на ній підготовлено кілька сотень кандидатських і понад два десятки докторських дисертацій.

Здобутки кафедри фінансів КНЕУ у навчальній, навчально-методичній та науковій роботі є вагомими і визнаними. Та все ж головним досягненням цього колективу є випускники кафедри. Майже всі члени кафедри фінансів — її колишні випускники. Кафедрою підготовлено десятки тисяч висококваліфікованих спеціалістів для фінансової системи України, сотні іноземних фахівців для інших країн світу, десятки кандидатів економічних наук для Афганістану, Сирії, Ємену, В’єтнаму, Монголії і країн Африки. Серед випускників кафедри багато відомих людей, що зробили значний внесок у розбудову національної фінансової системи. Чимало іноземних спеціалістів очолили фінансово-контрольні органи своїх країн, працювали міністрами і їхніми заступниками.

Навряд чи знайдеться багато кафедр, які зуміли підготувати стільки міністрів фінансів для нашої країни. Так, в аспірантурі при кафедрі фінансів підготував свою кандидатську дисертацію Г.Л. Сахновський, який у 1937—1941 роках був ректором Одеського кредитно-економічного інституту, а після війни — міністром фінансів і міністром торгівлі Української РСР. Вихованець кафедри фінансів, Герой соціалістичної праці, кандидат економічних наук, доцент В.Ф. Гарбузов у 1944—1950 роках працював ректором Київського фінансово-економічного інституту, а згодом — Головою Держплану України, заступником міністра фінансів СРСР і понад чверть століття — міністром фінансів СРСР. У 1994—1996 роках Міністерство фінансів незалежної України очолював вихованець кафедри П.К. Германчук. Також міністрами фінансів нашої держави працювали випускники університету А.М. Барановський (1961—1979 роки) та І.О. Забродін (1987—1990 роки).

Випускники кафедри фінансів добре зарекомендували себе у різних сферах діяльності. Доктор економічних наук, професор В.Е. Власенко в 1941—1944 роках працював ректором Київського фінансово-економічного інституту. У 1944 році після повернення інституту із Ташкента до Києва В.Е. Власенка було призначено на посаду заступника міністра фінансів України, а згодом — керуючим справами Ради Міністрів республіки. В 1949 році він повернувся до Київського фінансово-економічного інституту і працював деканом фінансово-економічного

факультету, а потім — завідувачем організованої ним у ці роки кафедри грошового обігу і кредиту (виокремленої з кафедри фінансів) та проректором з наукової роботи. У 1973—1975 роках ректором Київського інституту народного господарства працював вихованець кафедри, доктор економічних наук, професор С.П. Куценко.

Кандидат економічних наук А.Д. Кочубей у повоєнні роки працював заступником Голови Ради Міністрів і Головою Держплану Української РСР, а вихованець кафедри член-кореспондент АН України, доктор економічних наук, професор П.П. Верба тривалий час працював завідувачем кафедри фінансів Харківського державного університету.

У роки ринкової трансформації економіки багато вихованців кафедри працювали і працюють на відповідальних посадах у міністерствах і відомствах України. Головою правління Промінвестбанку нині працює кандидат економічних наук, професор В.П. Матвієнко, заступником Голови Державної податкової адміністрації України тривалий час працював О.І. Шитря, заступниками міністра фінансів України В.В. Лісовенко, В.В. Регурецький, С.М. Макацарія. Фінансове управління Київської міської державної адміністрації багато років очолює вихованець кафедри В.М. Падалка.

Вихованцем кафедри є також і автор цієї статті. У роки II світової війни брав участь у бойових діях. 1945 року вступив на I курс фінансового факультету Київського фінансово-економічного інституту, який закінчив 1949 року. Після аспірантури при кафедрі фінансів залишився працювати у цьому ж інституті, де до 1958 року був викладачем, доцентом кафедри фінансів і заступником декана фінансового факультету. В 1958 році став ректором Одеського кредитно-економічного інституту, реорганізованого в 1967 році в інститут народного господарства. З 1971 року працював директором Українського науково-дослідного інституту науково-технічної інформації і техніко-економічних досліджень, був членом Держплану України. В 1983 році повернувся до своєї рідної альма-матер і відтоді працює професором кафедри фінансів КНЕУ ім. Вадима Гетьмана. Маю 26 урядових нагород, зокрема і як учасник Великої Вітчизняної війни, заслужений економіст України, відмінник освіти України, заслужений працівник Київського національного економічного університету.

2006 року Київському національному економічному університету присвоєно ім'я фінансиста-реформатора і державного діяча Вадима Петровича Гетьмана (йому посмертно присвоєно звання Героя України). Вадим Гетьман — теж вихованець кафедри фінансів університету. В період ринкової трансформації економіки він працював Головою Правління Національного банку України і міжбанківської валютної біржі. Як депутат Верховної Ради брав активну участь у розробці Конституції незалежної України, в якій знайшли своє відображення кілька додаткових статей, що були внесені Вадимом Гетьманом, а також суттєві зміни до інших статей.

Вадим Гетьман закінчив Київський фінансово-економічний інститут у 1956 році. Тоді автор цих рядків працював заступником декана фінансового факультету і

доцентом кафедри фінансів. Вадим слухав мої лекції з фінансів, складав іспити і цілком заслужено отримував відмінні оцінки. Вадим Гетьман став не тільки відомим фінансистом-практиком, а й науковцем. У 1997 році він успішно захистив кандидатську дисертацію на тему: "Фінансова політика в умовах ринкової трансформації економіки України". Науковим керівником у нього був нинішній завідувач кафедри фінансів КНЕУ професор В.М. Федосов. Автору статті як члену кафедри довелося рецензувати цю дисертацію.

Усе це свідчить про те, що кафедра успішно справляється з підготовкою висококваліфікованих фахівців фінансового профілю і таким чином активно й ефективно впливає на формування і функціонування соціально-економічних відносин у державі.

Кафедра фінансів КНЕУ постійно розвивається, удосконалюючи навчальну, навчально-методичну і наукову роботу. Викладачі кафедри активно співпрацюють із Секретаріатом Президента України, комітетами Верховної Ради України, Міністерством фінансів України, Міністерством економіки України, Державною комісією з цінних паперів і фондового ринку, Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України, контрольно-ревізійною службою України з питань експертизи нормативних документів та розробки досконалого фінансового законодавства, постійно входять до складу різних робочих груп та експертних рад при законодавчих та виконавчих органах України.

Кафедра також веде активні дослідження в межах спільних з іноземними навчальними та науковими закладами програм. Найбільш вагомих результатів досягнуто в процесі співробітництва з університетом міста Констанц (Німеччина). У цьому університеті професор В.М. Федосов проводить наукові доповіді, читає лекції. Він є також керівником у Констанці наукового семінару з проблем трансформації економіки та фінансової системи країн Середньої та Східної Європи. Кафедра співпрацює з фондом Конрада Аденауера (Німеччина). У процесі наукової співпраці з Центральним фінансово-економічним університетом Китаю (м. Пекін) досліджуються проблеми податкової системи і податкової політики України й Китаю у перехідний до ринку період.

Сьогодні кафедра фінансів КНЕУ — це згуртований творчий колектив, який, увібравши усі надбання і творчий доробок попередніх поколінь та світової фінансової думки, здатний творчо розв'язувати і розв'язує складні проблеми удосконалення фінансової освіти та здійснення наукових розробок у період трансформації економіки і реструктуризації фінансової системи, що триває в Україні. Це колектив, що перебуває у постійному творчому пошуку і сміливо дивиться у майбутнє.